

صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جنایات جنگی در اوکراین

پیمان نامامیان*
منوچهر توسلی نائینی**

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۱/۲۶

چکیده

جنایات ارتكابی میان نیروهای دولتی اوکراین و تجزیه‌طلبان طرفدار روسیه یکی از مرگبارترین مخاصمات و درگیری‌های جنگی در دهه اخیر است. «هیئت نظارت ملل متحد بر حقوق بشر در اوکراین» گزارش‌هایی را در خصوص افزایش آمار تلفات در اثر این درگیری‌ها و تصرف «کریمه» ارائه داده و مشارکت در درگیری‌های شرق اوکراین را به‌عنوان نقض شدید قواعد آمره حقوق بین‌الملل، شامل قتل‌عام، اذیت و آزار، بدرفتاری، خشونت، بازداشت غیرقانونی و انواع دیگر آنچه اغلب نقض حقوق بشر فردی و جمعی به‌عنوان جنایت جنگی بوده، مطرح نموده است. از این‌رو، می‌توان صلاحیت قضایی دیوان کیفری بین‌المللی را در رسیدگی به جنایات مزبور احراز کرد؛ هرچند که جنایات جنگی در بستر مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی قابل ارتکاب‌اند، به‌رغم وجوه اشتراک در ماهیت، اذعان می‌شود که برخی از جنایات جنگی در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی جرم‌انگاری شده، ارتکاب آنها به‌طور کلی در چارچوب مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی به‌مثابه جنایات جنگی قلمداد نمی‌شوند. این مقاله می‌کوشد تا ضمن تأیید ارتباط جنایات جنگی با مخاصمات مسلحانه در اوکراین که ابزاری برای تشخیص معیارهای مفید برای دیوان کیفری بین‌المللی است، مسئولیت کیفری مرتکبین بالفعل و بالقوه اقدام‌های دهشتناک در هر دو طرف مخاصمه را از حیث تناسب با صلاحیت قضایی دیوان، مورد سنجش قرار دهد.

کلیدواژگان:

اوکراین، جنایات جنگی، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، دیوان کیفری بین‌المللی، مخاصمات مسلحانه.

* استادیار، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اراک (نویسنده مسئول)
p-namamian@araku.ac.ir

** دانشیار، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان

tavassoli@ase.ui.ac.ir

مقدمه

حوادث ارتكابی در کشور اوکراین شامل مناطقی از «جنوب اُستیا^۱ و آبخازیا»^۲ «ترانس نیستریا»^۳ و «ناگورنو- قره‌باغ»^۴ و مداخله قهری کشور روسیه در برخی از این مناطق، پس از مدت‌ها در صدر اخبار و رسانه‌های جمعی قرار گرفت.^۵ در ابتدا به علت بی‌تفاوتی و ضعف توجه رسانه‌های خبری غربی در انعکاس درگیری‌های مسلحانه اوکراین، غیرنظامیان منطقه به‌ویژه در منطقه «دُنباس»^۶ با موقعیت دهشتناکی روبرو شدند؛ به صورتی که سطح دشواری زندگی در این منطقه و عدم حمایت از مردم از سوی دولت حاکم، اوضاع را بسیار پیچیده کرده بود.^۷

حوادث ارتكابی در شهر «اودیئیفکا»^۸ از توابع استان «دونتسک»^۹ نشان داد مخاصمات در شرق اوکراین به‌گونه‌ای دهشتناک رخ داده است. مرگبارترین درگیری‌ها میان نیروهای دولت اوکراین و تجزیه‌طلبان طرفدار روسیه در شهر اودیئیفکا حادث شد و شاید شدیدترین صحنه جنگی طی سال ۲۰۱۷ را رقم زد.^{۱۰} «هیئت نظارت ملل متحد بر حقوق بشر در اوکراین»^{۱۱} تأیید می‌کند که درگیری با استفاده از خمپاره، موشک و توپ، در آوریل ۲۰۱۴ تا می ۲۰۱۶ موجب کشته شدن نه هزار نفر را فراهم نموده و بیش از بیست‌ویک هزار مجروح (شامل نظامیان و غیرنظامیان حاضر در مخاصمات از طرفین) را در مناطق دونتسک و «لوهانسک»^{۱۲} به‌جای گذاشته است.^{۱۳} قتل عام، اذیت و آزار، بدرفتاری، خشونت، بازداشت غیرقانونی و موارد دیگری از آنچه اغلب نقض حقوق بشر فردی و جمعی خوانده می‌شود، به‌طور کلی در اثر نقض شدید قواعد

1. Ossetia

2. Abkhazia

3. Transnistria

4. Nagorno-Karabach

5. Speck 2016, p 9.

۶ «دُنباس» (Donbass) یک منطقه غیررسمی تاریخی، اقتصادی و فرهنگی در شرق اوکراین است.

7. Rodkiewicz W., Sadowski R, Wilk A.(2015), p 11.

8. Avdiivkain

9. Donetsk

10. A. Prentice, 'Ukraine Says More Soldiers Killed In Deadliest Clashes In Weeks', *Reuters (US edition)*, 30 January 2017.

11. United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (UNHRMMU)

12. Luhansk

13. Human Rights Watch (2016) **You Don't Exist: Arbitrary Detentions, Enforced Disappearances, and Torture in Eastern Ukraine** <https://www.hrw.org/sites/default/files/p621>.

آمره حقوق بین‌الملل (یعنی همان اعمال زور علیه اوکراین^۱ و تصرف «کریمه»^۲ و حمایت مستمر و مشارکت در مخاصمات مسلحانه در شرق اوکراین) ارتکاب یافته است.^۳

مسئله تضمین شناسایی مسئولیت مرتکبان جرایم ارتكابی مطابق موازین حقوق بین‌الملل کیفری، دارای اهمیت و ارزش قابل توجهی است. از ۲۵ آوریل ۲۰۱۴ موقعیت اوکراین (کریمه و مناطق شرقی آن) از سوی دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی مورد بررسی مقدماتی و مستمر قرار گرفت. گزارش دفتر دادستانی در مورد اقدام‌های بررسی مقدماتی طی سال ۲۰۱۶ اولین پرسش را در خصوص این موضوع مطرح کرده است که «اقسام مخاصمات مسلحانه در کریمه و در شرق اوکراین، به چه نحوی باید در دیوان کیفری بین‌المللی توصیف و ارزیابی شود؟»^۴ اگرچه، اوکراین عضو اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی نیست، دو بیانیه را در دیوان به ثبت رسانده و بدین‌وسیله پذیرش صلاحیت تکمیلی دیوان را در جرایم ارتكابی از بیست‌ویکم نوامبر ۲۰۱۳ تا بیست‌ودوم فوریه ۲۰۱۴ (بیانیه اول) و از بیستم فوریه به بعد (بیانیه دوم) در سرزمین اوکراین اعلام نموده است.^۵

۱. اگر به علت اعمال زور روسیه که ابتدا در فوریه ۲۰۱۴ برای اشغال کریمه صورت پذیرفت، حادث نمی‌شد، به‌نظر می‌رسد کلیه تخلفات جمعی از حقوق بشر در کریمه و شرق اوکراین که معادل جنایات جنگی و جنایات ضد بشریت می‌باشند، رخ نمی‌دادند. علی‌رغم اینکه روسیه به‌تازگی سند خروج از اساسنامه رُم را به امضا رسانده است و با توجه به تمایل فعلی اوکراین برای همکاری، باید اذعان داشت، دیوان کیفری بین‌المللی در مقامی قرار دارد که از جنبه حقوقی، این نقض‌ها را به‌عنوان جنایات علیه حقوق بین‌المللی اعلام کند و افراد مسئول این جنایات را برای پاسخ‌گویی به دیوان احضار نماید. در ضمن، «ولادیمیر پوتین» رئیس‌جمهور روسیه، در تاریخ ۱۶ نوامبر ۲۰۱۶، پس از آنکه «کمیته حقوق بشر مجمع عمومی سازمان ملل متحد» اقدام‌های روسیه در شبه‌جزیره کریمه را نقض حقوق بشر خواند، اعلام کرد روسیه از دیوان بین‌المللی کیفری خارج می‌شود. لازم به‌ذکر است که کمیته حقوق بشر مجمع عمومی سازمان ملل متحد، قطعنامه‌ای را با رأی موافق هفتادوسه کشور و رأی مخالف بیست‌وسه کشور تصویب کرده بود که در آن روسیه با توجه به اقدام‌های تبعیض‌آمیز درباره ساکنان کریمه، از جمله اوکراینی‌ها و قومیت‌هایی مانند تاتارها، و نیز اشغال موقت کریمه محکوم شده است. البته روسیه رویکرد منفی سازمان ملل متحد به الحاق کریمه به روسیه را صراحتاً به‌عنوان دلیل خروج خود از دیوان بین‌المللی کیفری اعلام نکرده و در مقابل بهانه‌ای دیگر، یعنی عملکرد نامناسب این نهاد قضایی بین‌المللی، را مطرح کرده است؛

<https://www.yjc.ir/fa/news/5863506/>

2. Crimea

3. Heinsch R (2015), pp 331-334.

4. ICC, Office of the Prosecutor 2016 p 35, 37, paras 158, 168.

5. See the most recent list of State Parties to the ICC available at: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx. Accessed 25 February 2017.

این امر به دادستان دیوان کیفری بین‌المللی اجازه داد تا بررسی مقدماتی موقعیت اوکراین را در بیست و پنجم آوریل ۲۰۱۴ آغاز کند و آن را به جرایم مورد ادعا که پس از بیستم فوریه ۲۰۱۴ ارتکاب پیدا کرده‌اند، تعمیم دهد. در این خصوص، سنجش و توصیف مطلوب تخلفات و نقض فاحش حقوق بشری، تحت عنوان جرایم تحت صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی، یک تکلیف اصلی مجموعه دادستانی و شعب ذی‌ربط دیوان کیفری بین‌المللی خواهد بود. اما این امر مشروط به آن است که بررسی دائمی تحقیقات مقدماتی مورد وثوق دادرسان، مطابق با مقرره‌های اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی صورت پذیرد. البته این تکلیف ارجاعی آن‌چنان که به‌نظر می‌رسد، امر ساده‌ای نیست.

با این همه، پرسشی که در این مقاله نگارندگان در پی پاسخ آن هستند، این است که «آیا دیوان کیفری بین‌المللی امکانی در رسیدگی به جنایات ارتكابی در مناطق تحت درگیری و مخاصمات مسلحانه به‌عنوان جنایات جنگی را دارد؟» از این‌رو، این نوشتار ضمن شناسایی اقسام مخاصمانه مسلحانه در اوکراین و سنجش جنایات جنگی ارتكابی مورد ادعا در این کشور، صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی را نسبت به رسیدگی به مخاصمات مسلحانه ارتكابی در اوکراین مورد ارزیابی قرار می‌دهند. روش مطالعه در این پژوهش، از نظر هدف، توسعه‌ای و از حیث گردآوری داده‌ها، توصیفی و کتابخانه‌ای است.

۱. شناسایی و تبیین جنایات ارتكابی در پرتو اسناد حقوق بشر دوستانه

در بررسی اقدام‌های معادل جنایات جنگی، طبقه‌بندی مخاصمات مسلحانه براساس نوع آن، اولین مرحله در فرایند تشخیص خواهد بود؛ زیرا «حقوق بشردوستانه بین‌المللی» که خطرترین تخلفات از آن معادل جنایات جنگی است، برای دو نوع متفاوت از موقعیت‌های مخاصمات مسلحانه (اعم از بین‌المللی و غیربین‌المللی) قابل اجراست. به‌علاوه، این وجه تمایز، اصل و مبنایی است که همچون قواعد مقرر در ماده ۸ از اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی عمل می‌کند.^۱

1. Rome Statute of the ICC, 17 July 1998, 2187 U.N.T.S. 90, Article 8(hereinafter: Rome Statute).

جنايات ارتكابی در قلمرو حاكمیت سرزمینی اوکراین (در کریمه و شرق اوکراین)، به‌مثابه جنايات جنگی تلقی می‌شود. تصریح اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در مورد جنايات جنگی، مدارک و شواهد جنايات جنگی را بر مبنای مخاصمات مسلحانه تقسیم‌بندی کرده است. این وجه تمایز از این نظر حائز اهمیت است که نظام حقوقی قابل اجرا، یعنی مجموعه قواعد مربوطه حقوق بشردوستانه را برای تمام مخاصمات خاص تعیین می‌کند. گزارش بررسی مقدماتی دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی به‌طور دقیق مطابق این وجه تمایز، اقسام مخاصمات در اوکراین را طبقه‌بندی کرده است.^۱

مطابق گزارش دادستان دیوان کیفری بین‌المللی، درگیری‌ای که در قلمرو حاکمیت کریمه و شهر «سواستوپول»^۲ رخ داد، به‌عنوان یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی میان اوکراین و روسیه در نظر گرفته می‌شود.^۳ به نظر می‌رسد این مخاصمات در بیست‌وششم فوریه ۲۰۱۴ آغاز و نیروهای مسلح روسیه بدون کسب اجازه از دولت مستقر به منظور اعمال قدرت در قلمرو حاکمیت اوکراین، مستقر شدند. لازم به‌ذکر است، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی مکلف به ارائه چنین گزارشی نبوده و الزامی نداشته است تا سند و مدرکی دال بر احراز حقایق و اقدام‌ها و پیشینه رفتاری ارائه نماید.^۴

دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی گزارشی را تنظیم نمود که طی آن مقرر شد وضعیت در قلمرو حاکمیت کریمه و سواستوپول به‌طور حقیقی به‌مثابه وضعیت «اشغال دائمی» در نظر گرفته شود. گزارش دادستانی در ادامه مقرر کرده است که بنابر اهداف اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، یک مخاصمه مسلحانه، در صورتی می‌تواند ماهیت بین‌المللی داشته باشد که یک چند کشور بخشی از قلمرو حاکمیت یک دولت را با مخاصمه مسلحانه یا بدون آن به اشغال خود در بیاورند.^۵ مفهوم کلی اشغال تاکنون به‌طور جامع در حقوق معاهدات معاصر، در هیچ‌یک از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو یا در پروتکل اول الحاقی تعریف نشده است. تعریف ساده و موجز

1. *Prosecutor v. Duško Tadić*, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Case No. IT-94-1, 2 October 1995, paras 119–120, 128 et seq.

۲. «سواستوپول» (Sevastopol) شهری بندری واقع در کرانه دریای سیاه و جنوب غربی کریمه است.

3. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 35, para 158.

4. see International Criminal Court, Office of the Prosecutor 2016, pp 34–38.

5. *Ibid.*, p 35, para 158.

مقرر در مقرره‌های لاهه (۱۹۰۷) یافت می‌شود که با استفاده از این تعریف امکان دسترسی به ارکانی که مؤید اثبات وضعیت اشغال هستند، وجود دارد. اگر حقوق مخصصات مسلحانه بین‌المللی با هدف تشخیص نقض فاحش حقوق بشری از زمان آغاز استقرار نیروهای مسلح روسیه در فوریه ۲۰۱۴ در کریمه، به کار گرفته شود، به نظر می‌رسد که پاسخ به این پرسش که «آیا وضعیت حاکم در کریمه معادل وضعیت اشغالی است که به موجب حقوق بین‌الملل یا حقوق راجع به اشغال^۱ است؟»، از اهمیت بسزایی برخوردار است.

«حقوق راجع به اشغال» یک مفهوم هنجاری است که از مقرره‌های لاهه و کنوانسیون چهارم ژنو شکل گرفته است.^۲ تعریف اشغال در مقرره‌های لاهه بدین شرح است: «سرزمینی اشغال شده محسوب می‌شود که به طور واقعی تحت اختیار نیروهای نظامی دشمن قرار گرفته باشد». بنابراین، اشغال تنها شامل قلمرو حاکمیتی می‌شود که چنین اختیاری در آنجا تثبیت و اعمال شده باشد.^۳ هرگونه تشخیص وضعیت اشغال باید به طور کامل بر حقایق اثبات شده مبتنی باشد؛ چرا که تنها مطابق حقایق حاکم می‌توان موجودیت وضعیت اشغال را براساس استعمال مفهوم «معیار کنترل مؤثر»^۴ سنجید.^۵ به نظر می‌رسد مادامی که دیوان نسبت به مسئله مورد نظر رسیدگی کند، باید از مفهوم مزبور که با سه شرط بنیادی سازگار باشد، استفاده نماید. شروط مزبور به شرح زیرند:

1. Law of Occupation

2. See International Committee of the Red Cross 2016, Common Article 2, para 297.

3. Hague Regulations, Article 42.

۴. «کنترل مؤثر» معیاری عینی است که بر واقعیت کنترل سرزمینی ابتداء دارد و از آنجا که این معیار جایی برای مسائل ذهنی و سیاسی باقی نمی‌گذارد، بهترین محک برای سنجش مشروعیت مداخله مبتنی بر دعوت قلمداد می‌شود؛ هرچند باید توجه داشت که همین بی‌طرفی و عینی بودن همین معیار در واقع نقطه ضعف آن نیز است؛ چرا که معیار مذکور ضمن توجه صرف به وجود کنترل مؤثر، نسبت به مشروعیت دموکراتیک حاکمیتی که چنین کنترلی را اعمال می‌کند، به طور کلی بی‌تفاوت است؛ زمانی، مسعود و مجید نیکوئی، **مشروعیت مداخله نظامی کشور ثالث براساس دعوت کشور میزبان: بررسی تحمیلی مداخلات نظامی در مالی، اوکراین، سوریه و یمن**، پژوهش حقوق عمومی، ۱۳۹۶، شماره ۵۴، صص ۲۹۳-۲۹۲؛ ر.ک: اردبیلی، محمدعلی، **دیوان کیفری بین‌المللی و نظریه کنترل جنایت**، در: دایره‌المعارف علوم جنایی؛ علوم جنایی حقوقی (مجموعه مقاله‌های تازه‌های علوم جنایی)، کتاب سوم، علی حسین نجفی‌ابرنادآبادی، تهران: انتشارت میزان، چاپ اول، ۱۳۹۷، ص ۶۵۷.

5. Marcinko M & Rogala B (2016), pp 55-53.

الف) نیروهای مسلح یک کشور بدون تجویز حکومت محلی مشروع که در زمان تخاصم در منصب قدرت است، در قلمرو حاکمیت بیگانه حضور فیزیکی داشته باشند؛ در قضیه اخیر نقطه تهاجم (برای ادای شرط اول معیار کنترل مؤثر) زمانی آغاز شد که روسیه اعضای نیروهای مسلح خود را برای به دست گرفتن کنترل بر کریمه بدون تجویز دولت اوکراین در این سرزمین مستقر کرد. آنها حداقل از بیست‌وششم فوریه ۲۰۱۴ در آن سرزمین حضور فیزیکی داشته‌اند و با توجه به عبارت «حاکمیت محلی»، باید دولتی به عنوان دولت مستقل سیاسی مورد شناسایی قرار گیرد که قلمرو حاکمیت مطابق حقوق بین‌الملل به آن تعلق داشته باشد؛ نه اینکه فقط مقامات و مسئولین محلی مورد شناسایی قرار گیرند.

ب) حاکمیت محلی کارآمد در زمان تخاصم در منصب قدرت بوده است و به دلیل حضور ناخواسته نیروهای مسلح بیگانه به طور اساسی یا کامل قادر به اعمال اختیارات قانونی و حقوقی خود نباشد؛ در واقع نیروهای مسلح اوکراینی، به دلایلی نظیر «ماهیت اعمال زور کاملاً غیرمنتظره روسیه» و «بی‌فایده بودن مقاومت مسلحانه که موجبات مرگ و آسیب افراد بسیاری را در رویارویی با نیروهای مسلح روسیه فراهم می‌آورد»، توانایی تسلط و اعمال حاکمیت مشروع و قانونی خود را از دست دادند.^۱

ج) نیروهای مسلح بیگانه به جای اعمال اقتدار در حاکمیت محلی و سرزمینی، در مقام اعمال اقتدار بر قلمرو حاکمیت دیگر حکومت‌ها یا بخش‌هایی از آن باشند؛^۲ نیروهای مسلح روسیه کنترل واقعی بر تأسیسات و ساختمان‌های دولتی را در حالی برقرار کردند که دولت اوکراین به نیروهای مسلح خود دستور عقب‌نشینی از قلمرو حاکمیت سرزمینی را داده بود. کل جزیره تصرف شده پس از اشغال، دارای ویژگی یک اشغال کامل و تمام‌عیار بود.^۳ با این همه، حتی اگر تبادل آتش در بین طرفین مخاصمات شدید نبود، به نظر می‌رسد که روسیه از نیروهای مسلح خود برای برقراری کنترل قطعی بر قلمرو حاکمیت کریمه استفاده می‌کرد.

مادامی که انطباق حقوق معاهدات مرتبط با وقایع مزبور صورت پذیرد، به سهولت کاربردپذیری قواعد حقوق بشردوستانه برای وضعیت حاکم بر کریمه احراز می‌شود. معاهداتی که

1. Frolova A (2018), p 241.

2. See International Committee of the Red Cross 2016, para 304.

3. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 35, para 157.

در این بین قابل طرح هستند، مشتمل بر «کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو راجع به حمایت از قربانیان جنگ» و پروتکل اول الحاقی است.^۱ اوکراین و روسیه هر دو کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل اول الحاقی را مورد پذیرش قرار داده‌اند.^۲ ماده ۲ مشترک در کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو تصریح کرده است: «این کنوانسیون برای کلیه موارد اشغال جزئی یا کامل سرزمین هر یک از (دولت‌های عضو) طرفین معاهده، حتی اگر اشغال مزبور با مقاومت مسلحانه مواجه نشده باشد، قابل اجرا خواهد بود».^۳ این به وضوح گویای وضعیت کریمه است که در آن حداقل رویارویی در بین نیروهای مسلح روسیه و اوکراین، زمینه کاربرد قواعد حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی را فراهم کرده است.^۴

ماده ۳ مشترک در کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل دوم الحاقی، به عنوان اسناد بین‌المللی حاکم بر حقوق بشردوستانه، نسبت به این نوع مخاصمات مسلحانه است. در پروتکل دوم الحاقی، آستانه قابل ملاحظه‌ای برای کاربرد مفاد مقرر در آن برای توصیف یک مخاصمه به عنوان مخاصمات غیربین‌المللی مقرر شده است؛ قابلیت اجرایی پروتکل مزبور نسبت به کلیه مخاصمات مسلحانه‌ای است که تحت پوشش ماده نخست از پروتکل اول الحاقی قرار ندارند.^۵ در ضمن اجرای مفاد این پروتکل، در قلمرو حاکمیت طرفین معاهده نسبت به اقدام‌های نیروهای مسلح آنها و نیروهای مسلح مخالف یا دیگر گروه‌های مسلح سازمان‌یافته تحت نظارت یک فرمانده مسئول که چنین کنترلی را بر بخشی از قلمرو حاکمیت دارند، قابل اعمال است و این امکان وجود دارد تا بتوانند عملیات نظامی دائمی و هماهنگی را اجرا کنند.^۶

اهمیت چندانی ندارد تا مفاد مقرر شده در پروتکل دوم الحاقی برای وضعیت شرق اوکراین قابل اجرا باشد؛ چرا که اهمیت موضوع، بیشتر بر محوریت قواعد و موازین مقرر در ماده ۳ مشترک در کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو قرار دارد. اگر به نحوه رسیدگی دادستان دیوان کیفری

1. Kahn J (2018), pp 218-219.

2. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByCountry.xsp>

3. Geneva Conventions, Common Article 2.

4. Bebler A 2015, p 41.

۵. ممتاز، جمشید و فریده شایگان، *حقوق بین‌الملل بشردوستانه در برابر چالش‌های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش، چاپ اول، ۱۳۹۳، صص ۲۳۳-۲۳۹.

6. Protocol II, Article 1.

بین‌المللی در توصیف مخاصمات غیربین‌المللی دقت به عمل آوریم، قاعده‌مندی وی در چارچوب اساسنامه دیوان آشکار می‌شود؛ چرا که این رویکرد نیازی به عناصر ذیل ماده نخست پروتکل الحاقی ندارد. بنابراین، تفاوتی در ارتکاب مخاصمات مسلحانه میان نیروهای دولتی و غیردولتی، یا نیروهای غیردولتی^۱ یا یک فرمانده مسئول حضور که بخشی از قلمرو حاکمیتی را تحت کنترل داشته باشند، وجود ندارد.^۲

این شروط درخصوص شرق اوکراین قابل احراز است: نخست اینکه، تا زمان ارائه این گزارش بیشتر از دو سال و نیم (آوریل ۲۰۱۵- نوامبر ۲۰۱۶) بود که مخاصمات مسلحانه ادامه پیدا کرده بود؛ دوم اینکه، اگر گروه‌های تجزیه‌طلب به‌روشی سازمان‌یافته عمل نکرده بودند، امکانی وجود نداشت تا در طول این مدت طولانی در مخاصمات مسلحانه در حال انجام عملیات نظامی باشند. در این مورد، عنصر «شدت» دارای اهمیت بسیار است و در ارزیابی مقدماتی دادستان دیوان کیفری بین‌المللی با قواعد و موازین مقرر در دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق که شرط شدت را جایگزین طولانی بودن مخاصمات مسلحانه کرده است، مطابقت دارد؛^۳ بنابراین، باید سطح قابل توجهی از سازمان‌دهی و خشونت وجود داشته باشد تا هر موقعیتی به‌عنوان مخاصمات مسلحانه، فاقد وصف بین‌المللی مخاصمات توصیف گردد.^۴

با توجه به نوع دوم مخاصمات مسلحانه، به نظر می‌رسد دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی ارزیابی واقعی و حقوقی خود را با تشخیص این مسئله آغاز کرده باشد که «آیا مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی در منطقه دُنباس، ماهیتی بین‌المللی دارد؟»^۵ رویکردهای مقرر در پاسخ به پرسش مزبور حائز اهمیت است؛ زیرا مقرره‌های حقوق معاهدات راجع به مخاصمات بین‌المللی که در خصوص جنایات جنگی قرار دارند، دایره شمول قابل توجهی نسبت به قواعد مخاصمات غیربین‌المللی دارند و دادستان دیوان کیفری به‌درستی به اهمیت این مسئله اشاره

۱. خلف‌رضایی، حسین، گروه‌های مسلح فراملی و اجرای حقوق بشردوستانه، حقوقی بین‌المللی، شماره ۶۱، ۱۳۹۸، صص ۲۵۷-۲۵۳.

2. Rome Statute, Article 8(2)(f).

۳. اسلامی، رضا و علیرضا ابدی، مفهوم عرفی مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی در رویه قضایی محاکم بین‌المللی کیفری با تأکید بر رای دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق، تحقیقات حقوقی، ۱۳۹۵، شماره ۷۹، صص ۳۳۲-۳۳۱.

4. Marco Sassòli et al. 2011, Part I, Chapter 2, Section III, pp 22-23, n. 38.

5. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 38, para 170.

نموده است. به نظر می‌رسد ارتکاب مخاصمات بین‌المللی واحد در شرق اوکراین کاربردپذیری مواد اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی را در خصوص مخاصمات مسلحانه دارای ماهیت بین‌المللی برای دوره ذی‌ربط در پی خواهد داشت.

دادستان دیوان در ادامه مشخص کرد، چارچوب ارزیابی دفتر دادستانی اثبات وجود مخاصمات مسلحانه بین‌المللی است؛ در طول این ارزیابی، میزان حمایت مقامات روسیه از نیروهای مسلح با ارائه تجهیزات، تأمین مالی و پرسنلی صورت پذیرفته است و همچنین ارزیابی این پرسش که «آیا آنها به‌طور کلی به‌هدایت یا کمک‌رسانی به برنامه‌ریزی اقدام‌های نیروهای مسلح به‌نحوی پرداخته‌اند که حاکی از اعمال کنترل واقعی بر آنها باشد؟» این امر با تمایز تدریجی در میان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی و همین‌طور با این واقعیت هم‌راستا است که امکان دارد مخاصمات جزئی متعدد، با ماهیتی متفاوت در قلمرو حاکمیت سرزمینی واحد ارتکاب یابد.

شفاف‌سازی یک موقعیت به‌طور انحصاری به‌عنوان یک موقعیت بین‌المللی یا به‌طور صرف به‌مثابه یک موقعیت داخلی، با مخاطرات قابل توجهی مواجه است؛ چرا که می‌تواند شکاف‌ها و ناسازگاری‌هایی را در تعیین مسئولیت طرفین مخاصمات مسلحانه ایجاد کند. این خطر در حقوق موضوعه دیوان کیفری بین‌المللی هم مورد تأیید قرار گرفته است.^۱ به‌منظور اجتناب از این شکاف‌ها، لازم است سنجش وصفی دادستان و دیوان کیفری بین‌المللی یک ویژگی کارکردی-رفتاری را ارائه کند؛ یعنی برای تشخیص اینکه اقدام‌های مزبور به‌عنوان بخشی از یک مخاصمات مسلحانه بین‌المللی یا غیربین‌المللی ارتکاب یافته‌اند. مطابق اهداف و وجه تمایز مقرر در مفاد ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، باید اقدام‌های موردنظر و ساختار آنها مورد ارزیابی قرار گیرد. این امر، ارزیابی براساس طرفین درگیر در مخاصمه و نه به‌طور صرف بر پایه ابعاد دیگر را اگر همچون گستره قلمرو حاکمیت صورت پذیرفته باشد، مفروض داشته است. این استدلال منطقی است؛ زیرا هیچ ارزیابی عمومی در به‌کارگیری چنین تحلیلی وجود ندارد. استدلال مقرر در گزارش دفتر دادستانی دیوان نشان داد که دادستان به‌طور دقیق قصد دارد این رویکرد را اتخاذ کند.

1. *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, Trial Chamber, Judgement pursuant to Article 74 of the Statute, Case No. ICC-01/04-01/06, 14 March 2012, para 540.

این امر با استدلال دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، به‌عنوان نمونه در پرونده تجدیدنظرخواهی «دوسکو تادیچ»، همخوانی دارد^۱ که در این پرونده اقدام‌های مجرمانه مشترک برای اولین مرتبه به‌صورت رسمی توسط دیوان کیفری مزبور در پرونده تادیچ ظهور پیدا نمود.^۲ در این پرونده، شعبه تجدیدنظر دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق با تمسک به رویه قضایی پس از جنگ دوم جهانی و عرف حاکم، این فعالیت مجرمانه گروهی را به طبقات گوناگونی نظیر «اقدام‌های مبنایی»، «اقدام‌های سازمان‌یافته» و «اقدام‌های موسع» تفکیک نمود.^۳ در این شعبه مطرح شد که اقدام‌های ارتكابی یک گروه برخوردار از هدف یا طرح مجرمانه مشترک می‌تواند در چارچوب یکی از طبقات مزبور متجلی شود.^۴

با به‌کارگیری این سنجش برای شرق اوکراین، موقعیت آن منطقه در این امر مورد پذیرش قرار می‌گیرد؛ زیرا روسیه نه تنها مساعدت‌های مالی و نظامی قابل توجهی را به نیروهای تجزیه‌طلب ارائه کرده است، بلکه به‌طور واقعی و آشکار، اقدام‌های نظامی نیروهای شورشی^۵ را مورد تأیید قرار داده است. انجام چنین اقدام‌هایی بدان مفهوم است که شورشیان آموزش‌های دقیقی دیده‌اند که باید بخشی راهبردی از برنامه‌ریزی و نظارت کامل بر اقدام‌های نظامی در دُنباس باشد. علاوه بر اینها، مقابله نظامی مستقیم در میان نیروهای مسلح اوکراین و روسیه مؤید

۱. ملکی‌زاده، امیرحسین، ضابطه کنترل در نظام مسئولیت بین‌المللی؛ وحدت یا تعارض رویه قضایی بین‌المللی، حقوقی دادگستری، ۱۳۹۲، شماره ۸۲، ص ۱۶۹.

۲. دکتترین اقدام‌های مجرمانه مشترک به‌عنوان یک نمونه از مسئولیت کیفری در حقوق کیفری بین‌المللی مطرح است. جنایات بین‌المللی اغلب به صورت گروهی و بر اساس طرح و برنامه مشترک و در قلمرو گسترده و با حضور مقامات مافوق به عنوان رهبر و هدایت‌گر ارتكاب می‌یابند؛ رشنودی، عارف و محمدعلی اردبیلی، مسئولیت مبتنی بر فعالیت مجرمانه مشترک در حقوق بین‌الملل کیفری، آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۳۹۷، شماره ۱۶، ص ۳.

۳. جانی‌پور، مجتبی و معصومه لادمخی، مفهوم موسع اقدامات مجرمانه در حقوق کیفری بین‌الملل، پژوهش حقوق کیفری، ۱۳۹۳، شماره ۶، صص ۱۴۰-۱۳۹.

4. *Prosecutor v. Duško Tadić*, Appeals Chamber, Judgement, Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999, paras 116-145.

۵. درخصوص تمایز میان نیروهای مسلح دولتی با نیروهای شورشی، ر.ک: کاهن جرارد، مسئولیت سایر موجودیت‌ها: دسته‌های مسلح و گروه‌های جنایتکار، ترجمه موسی صالحی‌کیا، در: حقوق مسئولیت بین‌المللی، جیمز کرافورد، آن پله و سیمون اولسون، ترجمه امیرسعاد وکیل، تهران: میزان، چاپ اول، ۱۳۹۸، صص ۴۰۵-۴۰۷.

این امر است که وجود مخاصمات مسلحانه بین‌المللی به موازات مخاصمات مسلحانه داخلی در منطقه است (این مخاصمات مستقیم به روش گلوله‌باران کردن مواضع نظامی صورت گرفته بود).^۱

۲. ماهیت جنایات جنگی؛ از ادعا تا ارتکاب

پس از تعیین ماهیت مخاصمات مسلحانه در اوکراین، یعنی مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و وضعیت اشغال در کریمه و مخاصمات مسلحانه داخلی به موازات مخاصمات مسلحانه بین‌المللی در شرق اوکراین، می‌توان به طبقه‌بندی جنایات ارتكابی به‌مثابه جنایات جنگی که مبین نقض حقوق بشر در اوکراین در خلال مخاصمات مسلحانه است، استناد نمود. به‌علت هم‌پوشانی قابل ملاحظه میان قواعد مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و قواعد مخاصمات مسلحانه داخلی در حقوق بین‌الملل، منطقی به‌نظر می‌رسد که جنایات جنگی نه براساس تمایز اصلی دو نوع مخاصمه، بلکه براساس ساختار جنایت، هدف و ماهیت آن، دسته‌بندی شود. بنابراین، اقسام جنایات ارتكابی مشتمل بر «جنایات جنگی علیه اشخاص»، «جنایات جنگی علیه اموال و حقوق دیگر»، «استعمال و به‌کارگیری وسایل و روش‌های ممنوعه» و «جنایات جنگی علیه اقدام‌های بشردوستانه» هستند. دو دسته نخست از جنایات مزبور منطبق با «اسناد ژنو» و دسته سوم و چهارم با «اسناد لاهه» ارتباط دارند. از این‌رو، با استناد به اطلاعات موجود، به نظر می‌رسد سه دسته اول از جنایات جنگی در اوکراین واقع شده باشند.

پیش از ارزیابی جنایات ارتكابی، باید تعریفی مناسب از جنایات جنگی ارائه شود. جنایات جنگی، تخلفاتی از قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه‌اند که به موجب حقوق بین‌الملل، مسئولیت کیفری مستقیم را ایجاد می‌کنند. تعریف مزبور رابطه‌ای را در میان حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حقوق بین‌الملل عمومی فراهم می‌نماید. به‌علاوه، رفتار مورد ادعا تنها در صورتی تحت تعریف فوق قرار می‌گیرد که ارتباط کارکردی با مخاصمات مسلحانه داشته باشد؛ این امر به‌مثابه تکلیفی است که باید از سوی یک نهاد قضایی و همین‌طور طی فرآیندی در توصیف جنایات جنگی به‌مرحله اجرا گذاشته شود.

1. Masters J (2020), p 6.

آنچه به‌عنوان منابع اطلاعاتی مورد استفاده در مستندسازی قرار گرفته است، شامل گزارش دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی با اتکا به منابع آشکار در دولت اوکراین، سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر سازمان‌ها و اشخاص اوکراینی، و گزارش‌های ارائه شده توسط منابع مستقلی نظیر نهادهای وابسته به سازمان ملل متحد و سازمان‌های حفاظت از حقوق بشر (همچون سازمان عفو بین‌المللی) است. با اینکه ادعا شده است دسترسی به این دسته از گزارش‌ها در مناطق موردنظر امری دشوار به‌نظر می‌رسد، اما این‌گونه نیست.^۱ در این خصوص می‌توان اظهار داشت که اطلاعات اطمینان‌بخش فراوانی وجود دارند که موارد و حوادث ارتكابی در کریمه و شرق اوکراین مورد ادعا طی بیستم فوریه ۲۰۱۴ را مستند می‌سازند.^۲ البته لازم‌به‌ذکر است روسیه مدعی ارتكاب جنایات جنگی توسط نیروهای مسلح اوکراینی شده است؛ به‌عنوان نمونه، می‌توان به دیدگاه «سازمان دیدبان حقوق بشر» دایر به ارتكاب جنایات جنگی نیروهای مسلح اوکراین در مناطق مسکونی و شرقی اوکراین اشاره داشت. به‌علاوه، نیروهای مسلح اوکراین هنگام درگیری با استقلال‌طلبان و حتی در مناطق مسکونی شرق این کشور از موشک‌های گراد استفاده نموده‌اند که استفاده از چنین سلاح‌هایی نوعی جنایت جنگی قلمداد می‌شود. همچنین، «سازمان عفو بین‌الملل» ضمن مسئول خواندن هردو طرف مخاصمه، با محکومیت مداخله روسیه در بحران اوکراین اعلام نمود جدایی‌طلبان طرفدار روسیه و شبه‌نظامیان اوکراینی در شرق این کشور مرتکب جنایات جنگی از جمله آدم‌ربایی و شکنجه شده‌اند. «سلیل شتی»^۳ دبیرکل سازمان عفو بین‌الملل، با انتشار بیانیه‌ای در «کی‌یف» پایتخت اوکراین، اعلام کرد: «همه طرف‌های درگیر در خصوص سلامت جانی غیرنظامیان بی‌تفاوت هستند و به‌طور آشکار از تعهدات بین‌المللی خود در این خصوص غفلت می‌ورزند».^۴

حقوق مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و حقوق اشغال بر پایه کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، پروتکل‌های الحاقی آن و نیز مقررات ۱۹۰۷ لاهه برای وضعیت مخاصمات مسلحانه ارتكابی در کریمه قابل اجرا هستند. بخش اعظمی از مفاد اسناد مزبور در چارچوبی از حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی است. از این‌رو، آنچه در کریمه به‌عنوان مخاصمات مسلحانه رخ داده است،

1. Speck 2016, p 5.

2. Speck 2016, p 11.

۳. «سلیل شتی» (Salil Shetty) در ۲۱ دسامبر ۲۰۰۹ به‌عنوان دبیرکل سازمان عفو بین‌الملل منصوب شد.

4. <http://www.iribnews.ir/fa/news/56013/>

مشمول بر مواردی همچون کشتار، بدرفتاری، بازداشت یا انتقال غیرقانونی و خدمت اجباری در نیروهای نظامی است.^۱ بنابراین، با مطالعه مفاد اسناد مزبور، هر یک از اقدام‌های ارتكابی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

کشتار؛^۲ این اقدام معادل نقض فاحش مفاد مقررده‌های کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو است. ماده (۱) (الف) (۲) ۸ در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، مسئولیت کیفری مرتکب قابل احراز است. رکن مادی این جنایت مستلزم ارتکاب فعل یا مداخله در کشتن شخص تحت حمایت یا مصون کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مانند کشتن اسرای جنگی یا غیرنظامیان بازداشت‌شده بدون دادرسی عادلانه قبلی یا بدرفتاری منجر به مرگ نسبت به اسرای جنگی است. درخصوص کریمه باید اذعان داشت، وقایعی مانند کشتار «فعالان تاتار کریمه‌ای» در مارس و سپتامبر ۲۰۱۴ معادل جنایات جنگی است که در خصوص آن چهارده مورد ادعا مطرح گردید، اما در نهایت دو مورد پذیرش شد. برخی مخاصمات مسلحانه ارتكابی در مورد بزه‌دیدگان مخالف با اشغال کریمه از جمله ربودن و کشتار متعاقب آنها به یک گروه شبه‌نظامی موسوم به «دفاع مشروع کریمه» شکل گرفته بود.^۳

بدرفتاری؛^۴ جنایات بدرفتاری معادل جنایات جنگی شامل چند گروه از اقدام‌ها از جمله «شکنجه»، «وارد آوردن عمدی درد و رنج بسیار یا صدمه جدی به سلامت»، «رفتار غیرانسانی یا ظالمانه»، «قطع عضو» و «اجرای آزمایش‌های بیولوژیک، پزشکی یا علمی» است. مواردی مانند «شکنجه»، «وارد آوردن عمدی درد و رنج بسیار یا صدمه جدی به سلامت»، «رفتار غیرانسانی یا ظالمانه»، از جمله اقدام‌های اشغال‌گرانه در کریمه است. این دسته از اقدام‌های ارتكابی، موجبات نقض فاحش کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو را فراهم آورده است.^۵ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در خصوص مخاصمات مسلحانه بین‌المللی، رفتار غیرانسانی را در ماده (۲) (الف) (۲) ۸ منع کرده است؛ اگرچه در گزارش دادستانی به‌گونه‌ای تأکیدی شکنجه عنوان

۱. سیدزاده‌ثانی، سیدمهدی و زهرا فرهادی‌آلاشتی، *جنایات جنگی در منازعه‌های داخلی و بین‌المللی*.

پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۱۳۹۳، شماره ۱، صص ۵۶-۴۷.

2. Killing

3. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 38, para 173.

4. Mistreatment

5. Geneva Conventions: Geneva Convention I, Article 50; Geneva Convention II, Article 51; Geneva Convention III, Article 130; Geneva Convention IV, Article 147.

نشده،^۱ گزارش دیگر حداقل یک مورد شکنجه را نشان داده است.^۲ طی گزارش ارائه‌شده، آسیب جسمانی شدید فعالان کریمه‌ای طرفدار اوکراین در بازداشتگاه از سوی نیروهای غیرنظامی مسلح، گویای بروز رفتار غیرانسانی یا ظالمانه است که در مقایسه با شکنجه درجه کمتری نسبت به درد و رنج جسمی یا روحی یا وارد آوردن درد و رنج یا صدمه زدن به سلامت را ایجاد می‌کند.^۳

بازداشت یا انتقال غیرقانونی؛^۴ این دسته از اقدام‌های ارتكابی به موجب ماده ۱۴۷ کنوانسیون چهارم ژنو تخلف فاحش به‌شمار می‌روند. از نظر دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، نمی‌توان یک شخص غیرنظامی را به‌طور صرف به‌دلیل عقاید سیاسی، ملیت یا جنسیت وی تحت هیچ شرایطی بازداشت و حبس کرد.^۵ مفاد مقرر در ماده (۷) (الف) (۲) ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در خصوص دو اقدام است؛ دادرسی براساس اطلاعات مقرر در گزارش‌های موجود، دستگیری، حبس و انتقال غیرقانونی غیرنظامیان (یعنی فعالان تاتار و مخالفان طرفدار اوکراین) از مارس ۲۰۱۴ صورت گرفته است و بر پایه گزارش‌ها، به‌طور تقریبی صد و هشتاد زندانی از کریمه به زندان‌های روسیه انتقال یافته‌اند.^۶ به‌نظر می‌رسد این دو اقدام در تعاریف کنوانسیون چهارم ژنو دارای هم‌پوشانی است.

محرومیت از حق دادرسی عادلانه؛^۷ محرومیت اشخاص از حق دادرسی عادلانه و منظم یک تخلف فاحش از کنوانسیون‌های سوم (ماده ۱۳۰) و چهارم (ماده ۱۴۷) ژنو است. حق مزبور در این کنوانسیون‌ها به‌عنوان ضمانت قضایی توصیف شده است.^۸ ماده (۶) (الف) (۲) ۸ از اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، حق اشخاص تحت مصونیت و حمایت کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو

1. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 38, paras 171, 174.

2. see also Amnesty International 2015–2016, The State of the World's Human Rights: Report <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/2552/2016/en/>. Accessed 26 February 2017, pp 381–382.

3. *Prosecutor v. Mucić et al.*, Trial Chamber, Judgement, Case No. IT-96-21-T, 16 November 1998, para 442.

4. Unlawful Confinement or Transfer

۵. ر.ک: نژندی‌منش، هیبت‌الله، *حقوق بین‌المللی کیفری در رویه قضایی*، تهران: انتشارات خرسندی، چاپ

اول، ۱۳۹۴. صص ۱۳۸–۱۶۷؛ رضوی‌فرد، بهزاد، *حقوق بین‌الملل کیفری*، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۴، صص ۱۳۷–۱۳۴.

6. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 39, para 175.

7. Deprivation of the Right to Fair Trial.

8. Elements of Crimes, Article 8(2)(a)(vi), p 11, num. 1.

برای داشتن دادرسی عادلانه و منظم را تضمین کرده است. نحوه اجرای استماع دادگاه در شهر سیمفروپول^۱ (به‌عنوان پایتخت کریمه در روسیه) علیه تعدادی از فعالان کریمه‌ای (به‌عنوان نمونه، متهم را از حق تعیین و معرفی شاهد به‌طور کامل محروم می‌کردند) نشان می‌دهد که این رفتار ناقض تعاریف منع‌شده در حقوق بشردوستانه از حیث تخلفات فاحش است.

خدمت اجباری در نیروهای مسلح؛^۲ جنایت جنگی اجباری کردن خدمت در نیروهای مسلح و عملیات نظامی در طول مخاصمات مسلحانه بین‌المللی از دو اقدام متفاوت شکل می‌گیرد و شامل «خدمت اجباری در نیروهای دشمن» و «شرکت اجباری در عملیات جنگی» است که دو اقدام متداخل و هر دو اقدام مبتنی بر یک مقررۀ ویژه در مقررات لاهه می‌باشد که تصریح کرده است: «شورشیان از واداشتن اتباع طرف متخاصم به شرکت در عملیات جنگی علیه کشور خودشان منع شده‌اند».^۳ اقدام موردنظر، یعنی اجباری کردن خدمت در قوای دشمن، نشانه نقض فاحش کنوانسیون‌های سوم (ماده ۱۳۰) و چهارم (ماده ۱۴۷) ژنو است. به‌عنوان نمونه، می‌توان اظهار داشت که مردان ساکن در کریمه که واجد شرایط (شرط سن) خدمت در ارتش باشند، در اثر تغییر اجباری شهروندی مشمول شرایط اجباری نظام وظیفه روسیه می‌شوند.^۴

با این‌همه، جنایاتی شامل، «کشتار»، «بازداشت خودسرانه یا غیرقانونی» و «بدرفتاری جنایات جنسی و جنایات مبتنی بر جنسیت» در این منطقه ارتکاب یافته است که در ذیل مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

کشتار؛ جنایت جنگی و قتل عمد در مخاصمات مسلحانه داخلی در ماده (الف) (۱) ۳ مشترک در کنوانسیون‌های ژنو مقرر شده است. ترکیب‌بندی متفاوت واژگان (یعنی استفاده از قتل عمد به جای کشتار) تأثیری در معنای جنایت ندارد؛ زیرا جنایت با کشتار در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی یکسان است.^۵ ماده (۱) (ج) (۲) ۸ از اساسنامه رُم رویۀ مشابهی برای مخاصمات

1. Simferopol

2. Compelled Service in Military Forces.

3. Hague Regulations, Article 23(h).

4. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 39, para 176.

5. *Prosecutor v. Muci'c et al*, Trial Chamber, Judgement, Case No. IT-96-21-T, 16 November 1998, paras 420 et seq.

مسلحانه غیربین‌المللی یا داخلی دارد.^۱

آمار قابل ملاحظه‌ای برای وقوع کشتارها در طول مخاصمات شرق اوکراین از زمان وقایع ارتكابی گزارش شده است؛ براساس گزارش دفتر دادستانی و گزارش دفتر کمیساری عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد، ۹۵۷۸ نفر شامل اعضای نیروهای مسلح اوکراین و غیرنظامیان کشته شده‌اند. کشتارها در هر دو طرف نیروهای طرفدار دولت و گروه‌های مسلح ناشی از گلوله‌باران مناطق غیرنظامی (تا ۲۰۰۰ نفر)، آتش‌بارها و اعدام‌های فوری و بدون دادرسی بوده‌اند.^۲ ظاهراً تمام این اقدام‌های در زمره جنایات جنگی برای هر دو نوع مخاصمه، به‌ویژه گلوله‌باران، قرار می‌گیرند؛ بمباران شهرها که موجب مرگ غیرنظامیان شده و در هر دو منطقه تحت کنترل دولت و تحت کنترل تجزیه‌طلبان شرق اوکراین رخ داده است، در چارچوب تعریف ماده (۱) (ج) (۲) ۸ برای مخاصمات مسلحانه داخلی قرار می‌گیرد.^۳

بازداشت خودسرانه یا غیرقانونی؛ این نوع اقدام‌ها باید در پرتو موازین مخاصمات مسلحانه بین‌المللی مورد مذاقه قرار گیرند؛ چراکه بازداشت غیرقانونی مطابق موازین مخاصمات مسلحانه داخلی و اساسنامه رُم یا حقوق عرفی، به‌مثابه جنایت جنگی محسوب نمی‌شود. از این‌رو، ادعایی دایر بر به دست‌داشتن روسیه در بازداشت غیرقانونی نسبت به هر دو طرف مخاصمه وجود دارد. در حالی که به‌موجب چارچوب فعلی حقوق بشردوستانه بین‌المللی، نمی‌توان گفت که مرتکبین

۱. مدتی پس از برپایی محاکم نظامی بین‌المللی، جهانیان شاهد جنایات بی‌سابقه‌ای در حوزه بالکان و در قلب اروپا بودند. در این جنگ، صرب‌ها با گرایش نژادپرستانه و به بهانه اعلام استقلال بوسنی و هرزگوین، از ابتدای ژانویه ۱۹۹۱ بیش از دویست هزار مسلمان و صرب را به کام مرگ فرستادند. جنگی که پس از سه ماه تعلق اروپایی‌ها و صدور قطعنامه‌های متعدد توسط شورای امنیت، در نهایت منجر به حمله ناتو به صربستان و تأسیس دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق براساس قطعنامه ۸۲۷ شورای امنیت شد (رضوی‌فرد، بهزاد، **جنگ ۲۲ روزه غزه در آیین حقوق بین‌الملل کیفری با نگاهی به گزارش گلدستون**، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۳۸۹، شماره ۴۳، ص ۲۰۵). دادگاه کشتار مزبور را جنایت علیه بشریت قلمداد کرد و تعدادی از رهبران سیاسی و نظامی کروات را نظیر «داریو کوردیچ» و «راتکو ملادیچ» مسئول این گونه جنایات مدنظر قرار داد. لازم به ذکر است ← دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق» در ۲۲ نوامبر ۲۰۱۷ حکم محکومیت «راتکو ملادیچ» فرمانده ارتش جمهوری صرب بوسنی در طول جنگ بوسنی و هرزگوین دائر به ارتکاب جنایت جنگی و نسل‌کشی صادر و برای وی حکم حبس ابد درخواست کرد.

2. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 39, para 178.

3. *Prosecutor v. Pavle Strugar*, Trial Chamber, Judgement, Case No. IT-01-42-T, 31 January 2005, paras 237 et seq.

غیردولتی مرتکب جنایت جنگی و بازداشت غیرقانونی شده‌اند، اما می‌توان برای موارد بدرفتاری، آنها را مسئول قلمداد کرد.

محرومیت از حق دادرسی عادلانه؛ پیش‌تر در خصوص تضييع حق برخورداری از دادرسی عادلانه و منظم در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی برای موقعیت کریمه بحث شد، اما در خصوص مخاصمات مسلحانه داخلی لازم به ذکر است که ماده (د) (۱) ۳ مشترک در کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو، صدور و اجرای حکم اعدام بدون تشریفات قانونی و حکم اعلام‌شده یک دادگاه منظم با ارائه تمام تضمین‌های قضایی را که توسط ملل متحد به عنوان تضمین جدایی‌ناپذیر از قضاوت به رسمیت شناخته شده‌اند، منع کرده است. این ادبیات تقریباً به‌طور کامل در ماده (۴) (ج) (۲) ۸ اساسنامه رم منعکس شده است. گستره موارد گزارش شده تخلف از حق دادرسی عادلانه منظم و روند قضایی شایسته از سوی دولت اوکراین، حاکی از ارتکاب مکرر جنایات جنگی علیه غیرنظامیان است.^۱

بدرفتاری؛ جنایات بدرفتاری و ارتکاب شبه‌جرم همگی مؤید نقض فاحش هر چهار کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی است، اما کلیه این جنایات در ساختار مخاصمات مسلحانه داخلی نظیر جنایت ایجاد درد و رنج یا صدمه جسمی یا صدمه‌زدن به سلامت معادل جنایات جنگی نیستند. ممنوعیت ارتکاب شبه‌جرم و رفتار ظالمانه در مخاصمات مسلحانه داخلی در ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های ژنو و ماده (۱) (ج) (۲) ۸ اساسنامه رم در خصوص ارتکاب شبه‌جرم و رفتار ظالمانه مقرر شده است. تمام گزارش‌های موجود به فراوانی موارد ارتکاب شبه‌جرم و بدرفتاری هر دو طرف مخاصمه در شرق اوکراین اشاره کرده‌اند که در بسیاری از موارد معادل جنایات جنگی‌اند.^۲

جنایات جنسی و جنایات مبتنی بر جنسیت؛ اگرچه این دسته از جنایات شامل تجاوز به عنف، برده‌داری جنسی، هرزه‌نگاری اجباری، بارداری اجباری، عقیم‌سازی اجباری و سایر خشونت‌های جنسی ماده (۲۲) (ب) (۲) ۸ اساسنامه رم راجع به مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و ماده (۶) (هـ) (۲) ۸ آن در خصوص مخاصمات مسلحانه داخلی به‌عنوان تخلف فاحش در کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو یا پروتکل‌های ۱۹۷۷ الحاقی آنها فهرست نشده‌اند، اما به موجب اساسنامه رم تخلفات

1. Bielousov et al. 2015, pp 26–37.

2. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 40, para 182.

فاحش‌اند. مقرره‌های متناظر در کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های آنها این دسته از جنایات را «تهاجم به شرافت بزه‌دیده» معرفی کرده‌اند.^۱ اکثریت موارد مستندشده و گزارش‌شده (هم در سرزمین تحت کنترل دولت اوکراین هم در نواحی تحت کنترل گروه‌های تجزیه‌طلب) نشان می‌دهند که در شرق اوکراین از خشونت جنسی در زندان‌های مرتبط با مخاصمات مسلحانه استفاده شده است.^۲ براساس تفسیر رایج حاضر از حقوق بشردوستانه بین‌المللی، جنایات جنسی ارتكابی در هر دو نوع مخاصمات مسلحانه، جنایات جنگی محسوب خواهند شد.

با سنجش اطلاعات موجود به نظر می‌رسد جنایات ارتكابی نسبت به اموال و دارایی‌ها در طول مخاصمات در شرق اوکراین واقع شده‌اند. مقرره‌های اساسنامه^۳ رُم که با جنایات جنگی علیه اموال مرتبطاند، مصادره یا تخریب اموال و همین‌طور چپاول را جرم‌انگاری کرده‌اند. این جنایات (تصاحب بدون اجازه/ مصادره، تخریب شدید و گسترده^۴ اموال که به واسطه^۵ اقتضای نظامی موجه نبوده و به‌طور غیرقانونی و بی‌دلیل اجرا شده است و چپاول، ارتباط مستقیمی با چارچوب مخاصمات ارتكابی در منطقه^۶ دُنباس دارد.^۳ این جنایات نشانه^۷ تخلف جدی از حقوق بشردوستانه است و با ارتكاب جنایات دیگری که در قسمت پیش و پس از این بخش توصیف شده‌اند، توأم است. حداقل دو گزارش شامل اطلاعات دال بر ارتكاب جنایات جنگی علیه اموال در شرق اوکراین وجود دارد.^۴

حمله به جمعیت غیرنظامی و اهداف غیرنظامی با رفتار شورشیان در شرق اوکراین در ارتباط است. اساسنامه^۸ رُم در ماده^۹ (۱) (ب) (۲) ۸ به جنایت حمله به افراد غیرنظامی در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و در ماده^{۱۰} (۱) (هـ) (۲) ۸ در مخاصمات مسلحانه داخلی پرداخته است. این مقرره‌ها بر پایه^{۱۱} دو پروتکل الحاقی سال ۱۹۷۷ کنوانسیون‌های ژنو (ماده^{۱۲} (۲) ۵۱ در پروتکل ۱ و ماده^{۱۳} (۲) ۱۳ در پروتکل ۲) استوارند. شواهد و قرائن مقتضی دال بر گستره^{۱۳} حملات به غیرنظامیان (که حقوق بشردوستانه را نقض کرده‌اند و باید به موجب حقوق بین‌المللی عمومی مسئولیت کیفری فردی را به همراه داشته باشند) موجودند.^{۱۴} همین وضعیت در مورد چند جنایت

1. Geneva Conventions: Geneva Convention IV, Article 27(2); Protocol I, articles 75(2) and 76(1); Protocol II, Article 4(2)(e).

2. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 40, para 183.

3. Fischer S, 2019 p 24.

4. ICC, Office of the Prosecutor 2016, p 39, para 179.

5. International Partnership for Human Rights 2015, pp 34-49.

دیگر در این دسته، یعنی هدایت عامدانه حملات بر علیه اهداف غیرنظامی (ماده (۲) (ب) (۲) ۸ از اساسنامه رم و ماده (۱) ۵۲ پروتکل شماره ۱)، حمله به اهداف غیرنظامی بی‌دفاع (ماده (۵) (ب) (۲) ۸ اساسنامه رم و ماده (۱) ۵۹ پروتکل اول الحاقی و حمله به اهداف حفاظت شده ویژه، مانند بیمارستان، مدرسه، ابنیه تاریخی، اماکن مذهبی و غیره (ماده (۹) (ب) (۲) ۸ از اساسنامه رم و مقرره‌های ذی‌ربط در کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل اول الحاقی) صدق می‌کند^۱ شاید بزرگ‌ترین مصداق دسته اخیر از اعمال مرتبط با این جنایات، حمله بالابعیض یا آگاهانه نیروهای دولت اوکراین و شبه‌نظامیان تحت پشتیبانی روسیه به مدارس است که از خمپاره و توپ سنگین و در برخی موارد از موشک هدایت‌نشده و همچنین از مدارس برای مقاصد نظامی استفاده می‌شد و قوای نظامی در داخل و نزدیک مدارس مستقر می‌شدند.

۳. صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی

به‌موجب ماده ۲۱ از اساسنامه رم، دیوان کیفری بین‌المللی به منظور تصمیم‌گیری و صدور حکم در مورد پرونده‌های خود در ابتدا اساسنامه رم، عناصر جنایت و قواعد دادرسی و ادله و مدارک آن و سپس معاهدات قابل اجرا و اصول و قواعد حقوق بین‌المللی از جمله اصول تقریری حقوق بین‌المللی مخاصمات مسلحانه و در انتها، اصول عمومی حقوق مورد استعمال قرار خواهد گرفت.^۲ همچنین دیوان می‌تواند اصول و قواعد حقوقی را که پیش‌تر در دادرسی‌های پیشین تفسیر شده‌اند، به کار ببندد.^۳ دیوان در طول بررسی جنایات جنگی از دیدگاه ماهوی، یعنی در تحلیل اینکه آیا یک رفتار خاص بنا به اهداف اساسنامه رم واجد شرایط جنایات جنگی است، باید جوانب زیر را لحاظ کند:

الف) ارتباط با مخاصمات مسلحانه. برای اینکه یک رفتار خاص واجد شرایط جنایات جنگی باشد، باید رابطه کارکردی با مخاصمات مسلحانه داشته باشد.

1. Geneva Conventions: Convention I, Articles 19–23; Convention II, Articles 22–24, 35; Convention IV, Articles 14, 18–19; Protocol I, Articles 12, 85(4).

2. Mendes E (2010), p 168.

3. Rome Statute, Article 21(2).

ب) اصول ذی‌ربط حقوق بشردوستانه بین‌المللی. دیوان باید ببیند اصول انسانیت، اقتضای نظامی، متمایزسازی و تناسب به چه شکل و شیوه‌ای در ارتکاب جنایت توسط تمام طرفین مخاصمات در اوکراین نقض شده‌اند.

ج) رکن مادی جنایت. اعمال مادی (مؤثر در ماهیت دعوا) یک رفتار خاص را تشکیل می‌دهند که می‌تواند معادل جنایات جنگی باشد. در روند بررسی، شفاف‌سازی جوانب مهم که بدون آنها نمی‌توان گفت آن رفتار جنایت تحت صلاحیت مادی دیوان است، حائز اهمیت می‌باشد. د) عنصر معنوی یا ذهنی جنایات. ماده ۳۰ از اساسنامه رُم برای این مسئله که آیا ارتکاب عناصر مادی جنایت از روی قصد و آگاهی بوده است یا خیر، مفید و هدایت‌کننده خواهد بود.

ه) همچنین نکته حائز اهمیت این است که دیوان کیفری بین‌المللی تصمیمات تدریجی اتخاذی در حقوق موضوعه سایر محاکم بین‌المللی نظیر دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی و رواندا و نظایر آنها را در توصیف ماهیت مخاصمات مسلحانه به عنوان مخاصمات بین‌المللی در شرق اوکراین مدنظر قرار دهد و از آنها پیروی کند.

در حال حاضر، مخاصمات مسلحانه در اوکراین در مرحله پیش از تحقیق مقدماتی دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی قرار دارد. اگرچه این مرحله در آغاز در مورد ارتکاب ادعا شده جنایات علیه بشریت در ساختار وقایع موج اعتراضات مدنی در اوکراین متمرکز شد، سپس به هریک از جنایات ادعا شده ارتکابی از بیستم فوریه ۲۰۱۴ تاکنون در قلمرو سرزمین اوکراین (در کریمه و در شرق اوکراین) تعمیم داده شد و شامل جنایات جنگی ادعا شده است. معیارهای ارزیابی برای دادستان در خصوص تصمیم‌گیری درباره شروع یک تحقیق مقدماتی رسمی کامل، مقرر در ماده (۱) ۵۳ از اساسنامه رُم عنوان شده است و شامل «کاربردپذیری صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی برای این موقعیت خاص»، «قابلیت اجرای تحقیق مقدماتی حسب ماده ۱۷» و (۳) «امکان‌سنجی تحقیق مقدماتی بدون درنظر گرفتن صلاحیت و پذیرش موقعیت، مطابق نظر دیوان و بزه‌دیدگان» است.

چالش اصلی که دادستان باید بر آن فائق آید، این است که معیارهای مهمی را که در اساسنامه تعریف نشده‌اند، به چه نحوی با دقت تعریف کند و به کار ببندد. این امر بیشترین اهمیت را داراست؛ زیرا موضوعات ماهوی تنظیم‌شده توسط اساسنامه رُم را عنوان می‌کند. به‌نظر

می‌رسد معیارهای اصلی گزینش در خصوص موقعیت اوکراین برآورده شده‌اند و بررسی مقدماتی باید وارد مرحله تحقیق مقدماتی رسمی شود. البته در این خصوص می‌توان ادله‌ای را ذکر نمود: الف) از آنجا که اوکراین یک پذیرش‌نامه تک‌موردی را در دیوان کیفری بین‌المللی به ثبت رسانده است، این جنایات در حیطه صلاحیت زمانی قرار می‌گیرند. گزارش‌های متعدد از طرف عوامل مختلف و آمار مصاحبه‌هایی که دفتر دادستانی دیوان انجام داده است، نشان می‌دهند جنایات مورد ادعا در قلمرو سرزمین تنظیم‌کننده پذیرش‌نامه واقع شده‌اند. کریمه و شرق اوکراین یک بخش جدایی‌ناپذیر از قلمرو این کشور را تشکیل داده‌اند؛ پس شرط صلاحیت مکانی هم برآورده شده است.

لازم به ذکر است، «پایه و اساس منطقی باورپذیری» وجود جنایت ایجاب می‌کند، دفتر دادستانی، شواهد و قرائن موجود را به طور عینی و صرفاً بر مبنای مآلقات ارزیابی نماید. عواملی که باید لحاظ شوند، عبارت‌اند از: موجودیت شواهد و قرائن (در اکثر موارد شواهد و قرائن موجود برای مخاصمات اوکراین بسیار فراوان هستند)، موثق بودن و قابلیت اطمینان اطلاعات (که از منابع متعددی از جمله سازمان‌های دولتی و سازمان ملل متحد و سازمان‌های ذی‌ربط و ذی‌صلاح دریافت می‌شوند) و ارزش اتهامی اطلاعات (هر مآلقات تحلیل‌شده در مستندات گزارش شده همیشه با صراحت گویای ارتکاب جنایات توسط یکی از طرفین یا تمام طرفین مخاصمات یعنی روسیه، اوکراین و تجزیه‌طلبان است).

ب) دفتر دادستانی باید با توجه به پذیرش ماده ۱۷ تصمیم خود را از دو نظر مشتمل بر «خطیر بودن پرونده» و «تکمیلی بودن نظام دیوان کیفری بین‌المللی برای کشور موردنظر»، اتخاذ کند. مطابق با سیاست دفتر دادستانی در خصوص گزینش و اولویت‌بندی پرونده‌ها، دفتر مربوطه پرونده‌ها را براساس خطیر بودن جنایات، میزان مسئولیت مرتکبین مورد ادعا و اتهامات بالقوه به منظور تحقیقات مقدماتی و دادرسی انتخاب می‌کند؛ ارزیابی خطیر بودن باید به‌طور منطقی شامل ملاحظات کمی و کیفی باشد و جوانب مهم در این ارزیابی، مقیاس، ماهیت، نحوه ارتکاب، و تأثیرگذاری جنایت است.^۱

1. ICC, Office of the Prosecutor 2016, Paper, pp 12–14, paras 34–41.

نتیجه‌گیری

در خصوص حوادث ارتكابی در کشور اوکراین، جنایاتی فاحش که منجر به نقض حقوق بشردوستانه شده است، رخ داد که موجبات احراز صلاحیت و رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی را مطابق ماده ۸ اساسنامه رُم، فراهم می‌آورد. در این خصوص، برای احراز و تضمین شناسایی مسئولیت مرتکبان جرایم ارتكابی مطابق موازین حقوق بین‌الملل کیفری، دفتر دادستانی دیوان کیفری بین‌المللی بررسی مقدماتی و مستمر خود را آغاز کرده و اوکراین را در دیوان به ثبت رسانده و بدین‌وسیله پذیرش صلاحیت تکمیلی دیوان را در جرایم ارتكابی از بیست‌ویکم نوامبر ۲۰۱۳ تا بیست‌ودوم فوریه ۲۰۱۴ (بیانیه اول) و از بیستم فوریه به بعد (بیانیه دوم) در سرزمین اوکراین اعلام نموده است. جنایات ارتكابی در قلمرو حاکمیت سرزمینی اوکراین (در کریمه و شرق اوکراین)، شامل قتل عام، اذیت و آزار، بدرفتاری، خشونت، بازداشت غیرقانونی و انواع دیگر آنچه اغلب نقض حقوق بشر فردی و جمعی به‌مثابه جنایات جنگی مطابق تصریح اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی راجع به جنایات جنگی، مدارک و شواهد جنایات جنگی بر مبنای مخصصات مسلحانه و در پرتو کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن قابل تقسیم است.

به‌رغم آنکه پرونده حوادث ارتكابی اوکراین در مرحله پیش از تحقیق مقدماتی از سوی دفتر دادستانی دیوان قرار دارد، اما جنایات ادعا شده مطابق آنچه در مصادیق جنایات جنگی مقرر در ماده ۸ اساسنامه دیوان مقرر شده، قابل ملاحظه است. بنابراین، ملاحظات مرتبط با منافع عدالت بر مبنای مورد به مورد، به‌عنوان بهترین شیوه توسط دفتر دادستانی ارزیابی خواهند شد. به‌نظر می‌رسد، مفهوم منافع عدالت باید به گونه‌ای تفسیر شود که مانعی بر سر راه دادستان در پیگیری حوادث اوکراین نباشد؛ زیرا فقدان تحقیقات مقدماتی بین‌المللی شایسته و دادرسی پس از آن موجب می‌شود تعداد بی‌شماری از بزه‌دیدگان مخصصات کریمه و شرق اوکراین از جبران محروم شوند و مرتکبین جنایات بی‌کیفر بمانند و پرواضح است که این موارد منظور و مقصود اجرای عدالت است. جنایات جنگی و جنایات مشابه آنها که در اساسنامه رُم پیش‌بینی شده‌اند، تهدید خطرناکی برای صلح، امنیت و رفاه جهانیان به شمار می‌روند. اگر مهم‌ترین سازوکار قضایی موجود در عدالت کیفری بین‌المللی به این جنایات واکنش نشان ندهد، آنگاه اهداف ادعا شده در پیشگفتار اساسنامه رُم بی‌معنی خواهند شد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. اردبیلی، محمدعلی، *دیوان کیفری بین‌المللی و نظریه کنترل جنایت*، در: دایره‌المعارف علوم جنایی؛ علوم جنایی حقوقی (مجموعه مقاله‌های تازه‌های علوم جنایی)، کتاب سوم، علی حسین نجفی‌ابرنادآبادی، تهران: انتشارت میزان، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۲. رضوی‌فرد، بهزاد، *حقوق بین‌الملل کیفری*، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۴.
۳. کاهن جرارد، *مسئولیت سایر موجودیت‌ها: دسته‌های مسلح و گروه‌های جنایتکار*، ترجمه موسی صالحی کیا، در: حقوق مسئولیت بین‌المللی، جیمز کرافورد، آن پله و سیمون اولسون، ترجمه امیرساعتد وکیل، تهران: میزان، چاپ اول، ۱۳۹۸.
۴. ممتاز، جمشید و فریده شایگان، *حقوق بین‌الملل بشردوستانه در برابر چالش‌های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش، چاپ اول، ۱۳۹۳.

مقاله

۵. اسلامی، رضا و علیرضا ابدی، *مفهوم عرفی مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی در رویه قضایی محاکم بین‌المللی کیفری با تأکید بر رای دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق*، تحقیقات حقوقی، ۱۳۹۵، شماره ۷۹.
۶. خلف‌رضایی، حسین، *گروه‌های مسلح فراملی و اجرای حقوق بشردوستانه*، حقوقی بین‌المللی، ۱۳۹۸، شماره ۶۱.
۷. جانی‌پور، مجتبی و معصومه لادمخی، *مفهوم موسع اقدامات مجرمانه در حقوق کیفری بین‌الملل*، پژوهش حقوق کیفری، ۱۳۹۳، شماره ۶.
۸. رشنودی، عارف و محمدعلی اردبیلی، *مسئولیت مبتنی بر فعالیت مجرمانه مشترک در حقوق بین‌الملل کیفری*، آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۳۹۷، شماره ۱۶.

۹. رضوی‌فرد، بهزاد، جنگ ۲۲ روزه غزه در آینه حقوق بین‌الملل کیفری با نگاهی به گزارش گلدستون، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۳۸۹، شماره ۴۳.
۱۰. زمانی، مسعود و مجید نیکوئی، مشروعیت مداخله نظامی کشور ثالث براساس دعوت کشور میزبان: بررسی تحمیلی مداخلات نظامی در مالی، اوکراین، سوریه و یمن، پژوهش حقوق عمومی، ۱۳۹۶، شماره ۵۴.
۱۱. سیدزاده‌ثانی، سیدمهدی و زهرا فرهادی‌آلاشتی، جنایات جنگی در منازعه‌های داخلی و بین‌المللی، پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۱۳۹۳، شماره ۱.
۱۲. ملکی‌زاده، امیرحسین، ضابطه کنترل در نظام مسئولیت بین‌المللی؛ وحدت یا تعارض رویه قضایی بین‌المللی، حقوقی دادگستری، ۱۳۹۲، شماره ۸۲.
۱۳. نژندی‌منش، هیبت‌الله، حقوق بین‌المللی کیفری در رویه قضایی، تهران: انتشارات خرسندی، چاپ اول، ۱۳۹۴.

ب) منابع انگلیسی

Books

14. Bielousov I, Korynevych A (2015) *Surviving Hell: Testimonies of Victims on Places of Illegal Detention in Donbas*. Monitoring Report. TsP Komprint. https://jfp.org.ua/system/reports/files/2/en/SURVIVING_HELL_eng_web.pdf Accessed 26 February 2017.
15. Fischer S (2019), *The Donbas Conflict; Opposing Interests and Narratives, Difficult Peace Process*, Berlin: German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Paper, 5 April.
16. Frolova A (2018), *Foreign Fighters in the Framework of International Armed Conflict Between Russia and Ukraine*, in: *The Use of Force against Ukraine and International Law*, ASSER PRESS by Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
17. Kahn J (2018), *Hybrid Conflict and Prisoners of War: The Case of Ukraine*, in: *Complex Battlespaces: The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare*, New York: Oxford University Press.

18. Heinsch R (2015), *International Law Studies* 2015323 *Conflict Classification in Ukraine: The Return of the "Proxy War"*, *International Law Studies*, Vol. 91.
19. Marcinko M & Rogala B (2016), *The Ukrainian Crisis: a Test for International Law*, *Polish Review of International and European Law*, Vol. 5, Issue 1.
20. Mendes E (2010) *Peace and Justice at the International Criminal Court: A Court of Last Resort*. Edward Elgar, Cheltenham.
21. Sassòli M, Bouvier A, Quintin A (2011) *How Does Law Protect in War?* ICRC, Geneva.
22. Speck U,(2016) *The West's Response to the Ukraine Conflict; A Transatlantic Success Story*, Transatlantic Academy Paper Series, 16 Paper Series.

Article

23. Bebler A (2015), "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict", *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 15, No. 1.

Internet sites

24. Masters J (2020), **Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia**, February 5 <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.
25. Rodkiewicz W., Sadowski R, Wilk A.(2015), "**Hybrid**" **truce in the Donbas**, 'OSW Analyses', <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-18/hybrid-truce-donbas>.
26. Sayapin S (2016) **Russia's Withdrawal of Signature from the Rome Statute Would not Shield its Nationals from Potential Prosecution at the ICC**. *EJIL: Talk!* <http://www.ejiltalk.org/russiaswithdrawal-of-signature-from-the-rome-statute-would-not-shield-its-nationals-from-potentialprosecution-at-the-icc/>. Accessed 26 February 2017.